

Modernisma jēdziens literatūrā

1. uzdevums. Lasi literatūrzinātnieces M. Burimas modernisma raksturojumu!

Modernisms kā poētiskās domāšanas veids un izteiksmes forma būtiski ietekmēja 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma kultūru. Tā saturiskie principi balstījās uz objektīvās pasaules uztveres atveidi katrā atsevišķā uztverē un šīs unikālās pieredzes fiksēšanu tekstos.

Modernisma rakstnieks izceļas ar oriģinālu poētisko rokrakstu un tādu netipisku tēlu vai notikumu pieteikumiem, kam raksturīga unikalitāte, citādība, skaistuma kults.

Modernisma literatūrai raksturīgas šādas pazīmes: 1) nepatika pret urbānismu, industrializāciju un patērētājsabiedrību, kas rodas rūpnieciskās ražošanas pieauguma iespaidā; 2) sabiedrība ar agresīvām tehnoloģijām; 3) paraugu un iedvesmas meklēšana antīkajā un nacionālajā mitoloģijā un kultūrā; 4) interese par cilvēka psihi un zemapziņu; 5) autsaiderisms, individuālisms; 6) ironija kā dzīves poza.

Vēl pirms modernisma parādīšanās romantisma literatūras autori lasītājiem tēloja cilvēka gara dzīves dziļumu un dabas varenību, kuras priekšā cilvēks izjūt savu niecību. Modernisma pretstats "objektīvais – subjektīvais" veicina rakstniekus modernistus radīt spilgtus personāžus, raksturus, tēlus. Vispārzināmiem vai pat nodēlētiem kultūras citātiem modernisti piešķir jaunu apvalku. Rakstnieku modernistu uzmanības lokā ir sabiedrības lielākajai daļai šķietami nenozīmīgas vai marginālas lietas, vietas vai notikumi. Modernisti neatlaidīgi maina vērtību sistēmu un spriež par tās relativitāti.

(Maija Burima. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Rīga : LU Literatūras, mākslas un folkloras institūts, 2011. 326. lpp.)

2. uzdevums. Pasvīturo tekstā, kuras no modernismam raksturīgām pazīmēm var saskatīt tev jau zināmo romantisma tēlu portretējumos!

Margināls

Tāds, kas saistīts ar robežu vai nomali un atšķiras no galvenā, centrālā, vispārpieņemtā.

Atrodi vārda *marginal* tulkojumu "Angļu–latviešu valodas vārdnīcā"! Salīdzini tulkojumu ar doto skaidrojumu! Vai pamanīji vēl kādas jaunas nozīmes nokrāsas? Mini tās!

3. uzdevums. Iepazīsties ar uzziņu materiālu par meksikāņu gleznotāju F. Kālo un prognozē, kāpēc pretstati ir raksturīga modernisma tēma!

1. attēls. Frīda Kālo (Kahlo, 1907–1954). *Divas Frīdas* (1939) archive.com

Pretstatu pārus uzskatāmi demonstrē meksikāņu gleznotājas F. Kālo dzīve un daiļrade.

Dzīves laikā Frīdai Kālo tapa vairāk nekā 200 gleznu, zīmējumu, skiču, kas lielākoties ir saistītas ar viņas dzīves pieredzi, fiziskām un emocionālām sāpēm un nepastāvīgajām attiecībām. No šiem darbiem 55 ir viņas pašportreti. Kālo ir teikusi: "Es gleznoju tik daudz pašportretu, tāpēc ka es tik bieži esmu viena... tāpēc ka es esmu tā persona, ko es pazīstu vislabāk." Pašportretā *Divas Frīdas* māksliniece rāda savas sāpes par šķiršanos ar vīru Djego. Viņā disonē ārēji mierīgā poza un iekšējie pārdzīvojumi, viņas sirds it kā plīst no skumjām un mokām. Cilvēka iekšējās pretrunas un pretstati ir raksturīga modernisma tēma.

Objektīvais un subjektīvais laiks modernismā

Katra poētiskā tipa rakstnieki atrod īpašus paņēmienus, lai atklātu savu tekstu tēlu laika uztveri, to saistību ar psiholoģisko stāvokli un emocijām.

Daiļdarbos tēlotie tēli atainoti ar objektīvā vai subjektīvā laika izjūtu.

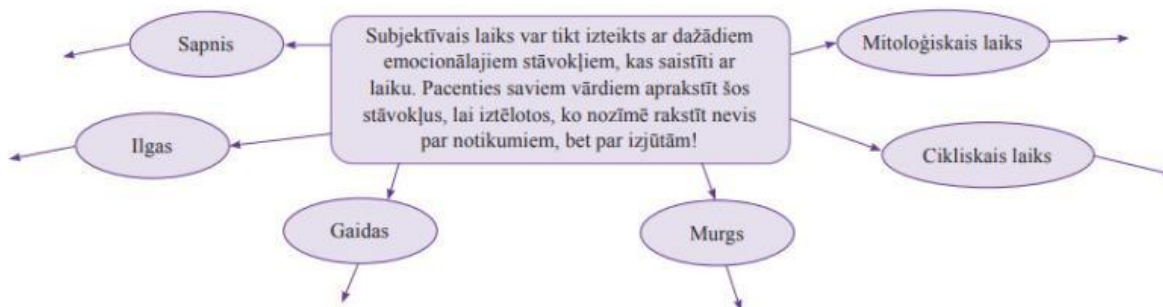
Literārā darba analīzē izšķir objektīvo un subjektīvo laiku.

Objektīvais laiks	Subjektīvais laiks	Kultūras tips
Rakstnieks izmanto reālus, vēsturiskus notikumus un tēlus.	Rakstnieks atveido tēla izjūtas ar objektīvi neizmērāmiem, emocionāliem un psiholoģiskiem jēdzieniem.	Kultūras tips raksturo kultūras produktus vēsturiskā un estētiskā skatījumā. Modernisma kultūras tipam raksturīgi neikdienišķi tēli, valoda, situācija, notikumi. Tie aprakstīti kā individuāls redzējums par lietām un notikumiem.

1. uzdevums. Tukšajos laukumos īsi apraksti objektīvā laika pazīmes!

Objektīvais laiks var tikt izteikts ar šādiem tēliem: Mini savus tēla izvērsumu piemērus no darbiem, ko esi iepriekš lasījis, iepazīstoties ar romantismu vai reālismu literatūrā!	KALENDĀRS	<i>Rakstnieks tēlo istabu, kurā pie sienas ir četrus gadus vecs kalendārs. Šādi autors netieši tēlo, ka šajā mājā laiks ir apstājies, cilvēki neseko tam, kas notiek ārpus mājas. Viņus nekas neinteresē – tikai sava "mazā pasaule" un tās notikumi.</i>
	PULKSTENIS	
	VĒSTURISKI NOTIKUMI	
	PAZĪSTAMAS PERSONĪBAS	

2. uzdevums. Tukšajos laukumos īsi apraksti subjektīvā laika pazīmes!

3. uzdevums. Secini, kuru no laika veidiem – objektīvo vai subjektīvo laiku – tev bija sarežģītāk aprakstīt!

- 3.1. Apspriedies ar klasesbiedru un kopā uzrakstiet, kāpēc viena laika veida iezīmes bija grūtāk aprakstīt?
- 3.2. Salīdziniet savas atbildes ar vēl divu klasesbiedru atbilžu variantiem!
- 3.3. Salīdziniet, vai jūsu pāra secinājumi atbilda šādai modernisma pazīmei!

Subjektīvais laiks ir sarežģīti nosakāms, tas ir saistīts ar cilvēka personīgajām emocijām un notikumiem viņa dzīvē.

Subjektīvais laiks tiek pārdzīvots dažādi – tas atkarīgs no psiholoģiskā stāvokļa, situācijas, notikuma rakstura utt. Atšķiras jebkurš laiks: laiks “pirms” un laiks “pēc”, priecīgs laiks un bēdīgs laiks, laiks brīvībā un laiks ieslodzījumā, laiks ar draugiem un bezjēdzīgs laiks tērējot transporta sastrēgumā, laiks sešpadsmit un sešdesmit gados, laiks, kura vērtību apzinies, un laiks, kura vērtību neapzinies. Laiks mēdz vilkties, iet, traukties, lidot, brīžiem šķiet, pat pavisam pazust...

4. uzdevums. Lasi Jāņa Akuratera stāsta Degoša sala” (1912) fragmentu un atbilde uz jautājumiem!

- 4.1. Uzraksti 3 pazīmes, kā Smailis raksturo Jāņu laiku Latvijā!
- 4.2. Uzraksti, kādu vasaras saulgriežu atribūtu atgādina degošas salas metafora! Pamato savu viedokli!
- 4.3. Kuras Smailļa īpašības liecina, ka viņš ir modernisma literatūrai raksturīgs tēls?
Kādas nozīmes nokrāsas tu saskati viņa neparastajā vārdā – Smailis Zimza?

Kādas vieglas un steidzīgas dienas tad rit Smailļa sapņos! Mazās meitenes pie nes daudz puķu skolā: zilās un baltās un ziedošus pūpolus. Viss ir zilgans jau un ledus brīvs. Līst pavasara lietus, un zemes vēži dzied vakaros pļavās. Pēc lietus nāk gāju putni. Meža zosis laižas gāģinādamas pāri ezeram no leišu mežiem, no dienvidiem un pazūd aiz kalna ziemeļu pusē. Kādā dienā pat gulbju pulks aizlaižas ar saliektiem kakliem. It kā visiem te būtu viens ceļš – pulkiem un pulkiem visi laižas pār ezeru un skolas pagalmu uz ziemeļiem.

Putnu klaigās un puķu krāsās ir kā spēcīgs, reibinošs vilnis; Smailis iet kā noguris – no kā gan lai viņš citādi būtu apreibis?

Pēc četrām dienām ir Jāņu vakars. Debess mala ir piekvēpusi, vakarblāzma ir pārkūšējusi kā rožainas putas pār mākoņiem.

Zāles un vaiņagi vīst pie durvīm un uz galda. Sirdi žņaudz smags prieks, kuram nav ne sākuma, ne beigu.

Smailis pašķir jaunu lappusi savā senajā grāmatā. Karsts vilnis apņēmu visu. Kas tā ir par nakti! Viņam liekas, ka tas sēd uz ezera krasta vai uz bezgalīgas jūras smilšu kāpām. Kaut kur tālumā zvana. Balts miglājs stiepjas kā mazās dūmu strūklas pār ūdeņiem, un tālumā pamirdz uguntiņa, viena, divas – desmit – pulks uguntiņu! Tur kaut kas kustas, kas peld.

Tā ir kāda sala – peldoša zaļa sala. Apkārt ir nakts un aizkvēpuši mākoņi vakaros saules rietā.

Ugunis nāk tuvāk – jā, tā ir peldoša sala. Zaļi ozoli aug uz viņas krastiem, meža vīnīgas stāpās, šalc niedras. Zem kokiem deg ugunis; dziesmas dzirdamas, šalkoņa aug no tām kā no meža. Peldošā sala nāk klāt, viņa ir klusa un vienkārša, viņa deg, liesmas lodā ap zaļiem vaiņagiem, rožu ziedi kūp sarkanās oglēs, zīmz stīgu skaņas un visapkārt ir apjوتا pusnakts blāzma. Līgo!

Degošā sala aizpeld, dzirkstis nobirst – no dziesmām nāk atskaņas; liekas, vēl kāda roka sniegtos ar vaiņadziņu pēc viņa uz krasta pusi, daži mīļi klusi vārdi bija dzirdami; aicinoša dziesma, – baltas drēbes tumsā manāmas...

Viņa aizpeld, nakts paliek tumša; viņi atkal skumji sīt pie krasta un viņš ir viens. Kā parādība aina ir aizpeldējusi – ūdeņos ir tukšums.

Viņš pārvelk ar roku pār acīm – kas tas bija! Vai ezers dega, vai viņš sapņoja? Nē, viņš nesapņoja – tā bija senā Jāņu nakts... Vai viņš nebija līdzī uz tās salas? Jā, lūk te ir rakstīts kas par to – jā gan – – –

...Viņš saņem kalpa puisī aiz rokas un saka: iesim! Viņam ir atļauts nakti līdzī līgotājiem iet.

“Kur tad?” prasa kalpa puisis un raugās Smailim acīs.

“Skaties tur, aiz ezera, kur ugunis spīdēs. Tur – – –”

Un viņi iet. Viņš šūpojas savos sapņos. Ozola zars ir rokā.

Kad saule ir griezusies uz rudenā pusi un Smailis atkal iet skolā, Rūtiņas tur vairs nava – – –

Un tad daži gadi, kurus viņš viens ir pavadījis; tie ir pilni bezgalīgu sapņu . . .

Bet kāds pavadonis viņam līdzī ir bijis visur. Tā ir Rūtiņa.

Dienā viņas solī ir tam blakus gājuši un naktīs tā ir gulējusi viņam tuvu klāt uz spilvena un viņas roka reizām ir vaigu tam glāstījusi.

Dievs zin, kā šie sapņi ir bijuši tik skaisti, kā patiesība to nekad nava redzējusi.

Laiks paiet ātri... Diena dienai priekšā aizsteidzas un naktis dzenas pret rītiem ar kupli piepūstām sapņu burām. Kā ūdens čalas gar ātrskrejošu laivu, kā žvadzoši burbulīši ir aizskrējušas dienas.

Zēnam tad ir jādāmā par bijušām dienām un par teikām – arī par to, vai viss tas tik nava teika bijusi.

Daudzreiz viņš gribējies ir atmosties, kā no sapņa – nē, viss ir patiesība, no kuras nevar atmosties.

Dienas un nakts nāk kā asinīs iemirkušas; viņas aizkar visu ar savām rokām un liek izklāt sēru samtu pa visiem ceļiem. Zvaigznes ir miglājā un saule pelēkā plīvurī.

Bet pasaule tad ir atmaskota priekš tā zēna. Viss ir redzams kails patiesībā, kā rudeņa lauks. Dzīve ir nometusi līgavas vaiņagu un novilkusi princeses drēbes – tagad tā ir skrandaina ubadze, kura nīst sapņotājus.

Tad Smailis paliek par sapņotāju. Viņam tīkas aizmigt senos laikos un runāt ar saviem tēliem. Ap viņu ir savāda, klusa roka, ap viņu tādas skumjas, kā sarkans magoņziedu vaiņags.

Klusajam zēnam tad ir, ka viņu kāds mīlētu atkal, bet ar sāpju un sapņu pilno mīlestību, ar skūpstiem, pēc kuriem sirds nīkst no nesajusta sāpju prieka.

Lasot fragmentu, tu pārliecinājies, ka modernisma īpatnība ir ne tikai subjektīvais laiks, bet arī daudzveidīgs izteiksmes līdzekļu izmantojums. Ja reālistu darbos tie kļūst par emocionāliem akcentiem, tad modernistu darbos tie veido vēstījuma būtiskāko daļu.

5. uzdevums. Ieraksti tabulā mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un atbilstošus citātus no teksta! Izmanto atgādni "Mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi"!

Metafora "karsts vilnis apņēma visu"		

6. uzdevums. Novērtē savu izpratni par modernisma pazīmēm! Iekrāso pašvērtējuma tabulā vienu posmu, ja uzskati, ka esi apguvis daļēji, iekrāso abus posmus, ja uzskati, ka esi apguvis pilnībā!

Saprotu, kas ir objektīvais un subjektīvais laiks		
Protu tekstā saskatīt subjektīvā laika tēlojuma pazīmes		
Varu nosaukt modernisma poētikas veidošanai biežāk izmantotos mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus un atrast tos tekstā		